

آموزش نیکوکاری و پرورش آن به عنوان یک فضیلت اخلاقی در کودکان

اشاره

نیکوکاری به عنوان یکی از فضیلت‌های اخلاقی، در مباحث رشد اخلاقی از جایگاه والایی برخوردار است. فضیلت خصیصه یا کیفیت مثبتی است که به صورت ذهنی (و روحی روانی) از نظر اخلاقی برتر تلقی می‌گردد، و بنابراین به عنوان شالوده قاعده و حضور اخلاقی خوب و ارتقادهنده عظمت جمعی و فردی ارزش گذاری می‌شود. آموزش نیکوکاری از دوران اولیه کودکی یکی از وظایف و مسئولیت‌های خطیر والدین و دست‌اندرکاران تربیتی است. ایجاد فضیلت‌های اخلاقی در کودکان، میراث گران‌بهایی است که می‌تواند بر تمام جنبه‌های زندگی کودکان در حال حاضر، و نیز کیفیت روابط، شغل، خلایق، مهارت‌های فرزندپروری و شهروندی آن‌ها در آینده تأثیر بگذارد و به عنوان یکی از فضائل دائمی برای همیشه در خصوصیات و رفتارهای کودکان باقی بماند و اعتبار آن‌ها را به عنوان انسان ارتقا دهد. هدف این چکیده پژوهش، مطرح کردن آموزش نیکوکاری به کودکان و معرفی روش‌هایی برای آموزش آن است. آموزش از طریق الگوسازی، افزایش حساسیت کودکان نسبت به احساسات دیگران، آموزش ارزش و معنای نیکوکاری به کودکان، درونی نمودن نیکوکاری در کودکان و آموزش نیکوکاری از طریق محتوای دروس مختلف، آموزش از طریق فعالیت‌های ادبی نظیر قصه، شعر و نمایش از جمله روش‌هایی هستند که می‌توانند به‌طور مؤثر یاری‌کننده والدین و دست‌اندرکاران تربیتی در حوزه آموزش نیکوکاری به کودکان باشند. ایجاد ظرفیت برای فضیلت‌های اخلاقی، از جمله فضیلت همدلی و نیکوکاری در کودکان، حتی نقش آن‌ها را در حوزه هنر، اقتصاد، ادبیات و نیز اجتماعات محلی و جامعه به‌طور کلی تحت تأثیر قرار می‌دهد. فضیلت‌های اخلاقی از ویژگی‌های اساسی هستند که شکلیابی اخلاقی را به کودکان هدیه می‌کنند تا آن‌ها در مسیر نیکی و نیکوکاری باقی بمانند و به آن‌ها کمک می‌کنند که به صورت اخلاقی رفتار کنند.

کلیدواژه‌ها: آموزش نیکوکاری، کودکان، فضیلت اخلاقی

مقدمه

یکی از مسائل تربیتی مهم در عصر حاضر که در روند پرشتاب جامعه کنونی اهمیت زیادی دارد، تأکید بر رشد

اخلاقی کودکان به عنوان یکی از جنبه‌های مهم رشد است. با توجه به اینکه در حال حاضر، عوامل زیادی ارزش‌های اخلاقی کودکان را تحت الشعاع قرار می‌دهند، یکی از وظایف و مسئولیت‌های خطیر والدین، معلمان و دست‌اندرکاران امور تربیتی این است که فضیلت‌های اخلاقی را به عنوان نمودی از هوش اخلاقی در کودکان مد نظر قرار دهند. فضیلت^۱ به برتری اخلاقی اشاره دارد. فضیلت خصیصه یا کیفیت مثبتی است که به صورت ذهنی (و روحی روانی) از نظر اخلاقی برتر تلقی می‌گردد و بنابراین، به عنوان شالوده قاعده و حضور اخلاقی خوب ارزش گذاری می‌شود.

فضایل و ارزش‌ها

فضایل شخصی ویژگی‌هایی هستند که به عنوان ارتقادهنده عظمت جمعی و فردی ارزش گذاری می‌شوند. متضاد فضیلت، رذیلت است. فضیلت یک الگوی فکری و رفتاری است که بر استانداردهای اخلاقی رفیع استوار است. فضیلت‌ها را می‌توان در حوزه گسترده‌تر ارزش‌ها قرار داد. هر فرد دارای هسته‌ای از ارزش‌های اساسی است که به سیستم اعتقادات، ایده‌ها و یا نظراتش مشارکت می‌رساند. تمامیت در کاربرد یک ارزش متضمن استمرار آن است و این استمرار یک ارزش را از اعتقادات، نظرات و ایده‌ها جدا می‌سازد. در این زمینه، یک ارزش (مثلاً راستی، نیکی یا برابری) هسته‌ای است که افراد طبق آن عمل می‌کنند. جوامع ارزش‌هایی دارند که در بین بسیاری از بزرگسالان و کودکان در آن فرهنگ به

کرم، احسان و برّ» یکی دانسته‌اند و آن را «هرگونه یاری‌رسانی به افراد یا موجودات نیازمند آن و همچنین کمک مالی و دادن پول یا دیگر کمک‌های مادی به تهیدستان با انگیزه‌های انسان‌دوستانه» توصیف نموده‌اند. در تاریخ بیهقی هم آمده است: «هر که اخبار گذشتگان را بخواند، بتواند دانست که نیکوکاری چیست و چیست که از مردم یادگار ماند». و در کلیله و دمنه چنین بیان شده است: «علم به کردار نیک جمال گیرد که میوه درخت دانش، نیکوکاری و کم‌آزاری است». با توجه به تعاریف نیکوکاری، این موضوع مطرح می‌شود که آموزش نیکوکاری به‌عنوان یک ارزش و فضیلت اخلاقی باید از سنین اولیه کودکی مورد توجه جدی قرار گیرد؛ همچنان که حضرت امام سجاد(ع) در تبیین این نکته مهم می‌فرماید:

«حق فرزندی به تو این است که بدانی وجود او از توست و نیکی و بدی‌های او در این دنیا وابسته به توست و بدانی که در سرپرستی او مؤاخذ و مسئولی. موظفی فرزندی را به آداب و اخلاق پسندیده پرورش دهی، او را به خداوند بزرگ راهنمایی کنی ... به رفتار خود در تربیت فرزند توجه کنی و از مسئولیت خویش آگاه باشی. بدان که اگر نسبت به فرزند خویش نیکی کنی، در پیشگاه خداوند اجر و پاداش داری و اگر درباره او بدی کنی، مستحق مجازات و کیفر خواهی بود» (مکارم‌الاخلاق، ۲۳۲، به نقل از فلسفی: ص ۳).

به استناد کلام امام سجاد(ع)، اگر بخواهیم فرهنگ اخلاق و نیکی را در جامعه احیا کنیم، باید این کار را از خانه آغاز کنیم. خانواده نخستین مدرسه فضیلت است و پرورش یک کودک با فضیلت‌های اخلاقی، همواره یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین تکالیف خانواده‌ها بوده است. فضیلت‌های اخلاقی مؤثر در توسعه و رشد اخلاقی کودکان شامل همدلی، وجدان، خویشتن‌داری، احترام، مهربانی، بردباری، انصاف، نیکوکاری و غیره است که با پرورش آن‌ها، کودکان می‌توانند به یک انسان خوب و شایسته تبدیل شوند.

فایده فضیلت‌ها

رشد این فضیلت‌های اخلاقی در کودکان به آن‌ها کمک می‌کند تا از بحران‌های اخلاقی و فشارهایی که در طول زندگی به گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر با آن‌ها مواجه خواهند شد، عبور کنند. این ویژگی‌های اساسی، همان‌هایی هستند که شکیبایی اخلاقی را به کودکان هدیه می‌کنند تا آن‌ها در مسیر نیکی باقی بمانند و به آنان کمک می‌کنند تا به‌صورت اخلاقی رفتار کنند. به زعم میکله بوربا^۲ (۱۹۵۰)، فضیلت نیکی و مهربانی توجه کودکان را به رفاه و احساسات دیگران جلب می‌کند و با تقویت این فضیلت در کودکان، آن‌ها خودخواهی کمتری خواهند داشت و بیشتر دلسوز و غمخوار می‌شوند (بوربا، ۱۳۹۰، ترجمه کاوسی: ۳۰). به عبارت دیگر، آن‌ها بهتر

اشتراک گذاشته شده‌اند.

ارزش‌های یک فرد معمولاً به‌صورت گسترده، اما نه تماماً، با ارزش‌های فرهنگ او سازگاری دارند. برای مثال، نیکوکاری و مشارکت در امور خیریه جزء ارزش‌هایی است که وقتی در یک جامعه به‌عنوان یک ارزش فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرد، به‌طور قطع بر شکل‌گیری ارزش‌های افراد نیز تأثیر مستقیمی دارد. از طرفی، گسترش فضیلت‌های اخلاقی در یک جامعه می‌تواند همه جنبه‌های زندگی افراد، اعم از ارتباط با خدا، ارتباط با خود و ارتباط با دیگران را تحت تأثیر قرار دهد. این فضیلت‌ها به شرح زیرند:

انواع فضایل

الف. فضایل و ارزش‌هایی که در ارتباط با خدا مطرح‌اند؛ مانند اهمیت دادن به نماز، دعا، ذکر، پرهیز از ریا، خوف و رجا. ب. فضایل و ارزش‌هایی که در ارتباط با خود انسان مطرح است؛ مانند نظم و انضباط در کارها، غنیمت شمردن فرصت‌ها، پرهیز از بیهوده‌گویی.

ج. فضایل و ارزش‌هایی که در ارتباط با دیگران مطرح‌اند؛ مانند تواضع، نیکی و یاری کردن، راستی و راست‌گویی، برادری و اتحاد، مردم‌داری، امانت‌داری، رعایت حقوق پدر و مادر (یوسفیان، ۱۳۷۶: ۳۹).

لذا چنان که اشاره شد، کار نیک و خیر یکی از فضائلی است که در ارتباط با دیگران مورد توجه است و مطمئناً گسترش آن در یک فرهنگ به‌عنوان ارزش، می‌تواند زمینه و بستر مناسبی برای انتقال این ارزش به کودکان و الگوبرداری آن‌ها از اوایل کودکی شود.

خیریه یا نیکوکاری در ادیان و مکاتب فکری مختلف به‌عنوان کاری پسندیده و نیکو مورد تأیید و سفارش شده است و در فرهنگ‌های مختلف آن را به شیوه‌های متفاوت تعریف کرده‌اند. در فرهنگ لغت معین، خیریه و نیکوکاری را با «لطف،

باز می‌کنیم و در دنیایی که الگوهای مختلف آن‌ها را احاطه کرده‌اند، ما برای عمیق‌ترین و پایدارترین تأثیر به بهترین الگو تبدیل می‌شویم.

والدین به مثابه گروه مرجع اصلی الگوهایی هستند که بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری منش‌های اخلاقی کودکان خود دارند. برای شکل‌گیری فضیلت نیکوکاری در کودکان، به‌عنوان یک الگو، در انجام دادن این کار پیش‌قدم باشید. امور خیر و یاری رساندن به دیگران می‌تواند به شیوه‌های مختلف انجام گیرد. کارهایی از قبیل یاری رساندن به افراد نیازمند، همکاری با مؤسسه‌های خیریه و امور خدماتی، کمک به هم‌نوعان در حوادث و بلایای طبیعی و غیره می‌تواند فرصت‌های مناسبی برای الگوبرداری در اختیار کودکان قرار دهد.

پیامبر اسلام (ص)، امامان و اولیای دین (ع) نیز از متعالی‌ترین (اسوه‌های حسنه) افرادی هستند که می‌توانند به‌عنوان سرمایه‌هایی ارزشمند و الگوهایی شایسته و ممتاز از نیکوکاری، به کودکان معرفی شوند. تعریف کردن داستان‌ها و بخش‌هایی از زندگی این بزرگان در باب نیکوکاری و انجام دادن امور خیر می‌تواند به روشی ساده و مؤثر الگوهای اخلاقی را به آن‌ها بشناساند و موجب شود که در تشبه اخلاقی به آنان بکوشند.

درک می‌کنند که با نیکي و مهربانی رفتار کردن با دیگران کار ساده‌ای است و به آن‌ها کمک می‌کند به نیازهای دیگران بیشتر فکر کنند، به آن‌ها توجه نشان دهند و در کمک به نیازمندان پیش‌قدم شوند و از افرادی که دچار آسیب یا مشکل شده‌اند، دفاع کنند. بعد از اینکه اساس رشد اخلاقی با قوت بنا نهاده شود، به‌عنوان فرایندی مداوم در طول زندگی کودکان ادامه می‌یابد و باعث می‌شود که آن‌ها در طول مسیر، فضائل اخلاقی بیشتری را به مجموعه صفات اخلاقی خود اضافه کنند. در حقیقت، کارشناسان اخلاقی بر این باورند که بیش از چهارصد ویژگی اخلاقی در انسان‌ها قابل شناسایی است و همچنان که ظرفیت‌های هوش اخلاقی در کودکان گسترش می‌یابد، اگر شرایط مناسبی برای رشد اخلاقی فراهم گردد، آن‌ها بالقوه از نیرویی برخوردار می‌شوند که به فضائل اخلاقی والاتری مانند انضباط شخصی، فروتنی، شجاعت، پرهیزکاری، شرافت، بخشش و نوع‌دوستی دست یابند.

آنچه که از تمامی پژوهش‌ها و سخنان بزرگان دریافت می‌شود، این است که فضیلت‌های اخلاقی گرچه خاستگاهی فطری و ناآموخته دارند (فطرت اخلاقی) اما از لحاظ صوری و شکل و قالب اموری آموختنی هستند و ما به‌عنوان والدین و مربیان و معلمان کودکان، می‌توانیم آن‌ها را در محیط خانه، مدرسه و محیط‌های اجتماعی آموزش دهیم و زندگی شایسته و مبتنی بر اخلاق آنان را تضمین نماییم. ایجاد ظرفیت‌های هوش اخلاقی در کودکان، یکی از میراث‌های گران‌بهایی است که می‌تواند بر تمام جنبه‌های زندگی کودکان در حال حاضر، و نیز کیفیت روابط، شغل، خلایق، مهارت‌های فرزندپروری و شهروندی آن‌ها در آینده اثر بگذارد و حتی نقش آن‌ها را در هنر، اقتصاد، ادبیات، اجتماعات محلی و به‌طور کلی جامعه تحت تأثیر قرار دهد. همانند سایر فضیلت‌ها، فضیلت نیکوکاری نیز از جمله فضائل دائمی است که می‌تواند برای همیشه در خصوصیات و رفتارهای کودکان باقی بماند و اعتبار آن‌ها را به‌عنوان انسان ارتقا بخشد. برای پی‌ریزی چنین امر مهمی، در ادامه به روش‌هایی اشاره می‌شود که می‌تواند والدین و دست‌اندرکاران امور تربیتی را تجهیز و مهیا سازد.

روش‌های آموزش نیکوکاری به کودکان

الف: آموزش از طریق الگوسازی

لازمه تبدیل شدن به یک الگوی

شایسته، برای تأثیرگذاری بر کودکان،

ایجاد ارتباط عاطفی مبتنی بر عشق و صمیمیت

با آن‌هاست. وقتی در مقام والد یا مربی و معلم

بتوانیم رابطه‌ای بر پایه عشق با کودکان برقرار

کنیم، راهی مؤثر برای تأثیرگذاری بر آن‌ها

ب: افزایش حساسیت کودکان نسبت به احساسات دیگران
یکی از راه‌های پرورش حس نیکوکاری در کودکان، تقویت و پرورش حساسیت آن‌هاست. زمانی که کودکان از لحاظ احساسی حساس‌تر شوند، می‌توانند نشانه‌های احساسی دیگران از قبیل لحن صدا، حالت بدن و حالات صورت را به درستی تعبیر و تفسیر کنند و با استفاده از این توانایی برای واکنش نشان دادن به نیازهای دیگران، توانمند می‌شوند. شولمن و مک‌لر^۲ (۱۹۸۵) در تحقیقات خود با عنوان «پرورش یک کودک با اخلاق» نشان دادند که یک روش مؤثر در افزایش حساسیت این است که برای کودکان سؤال‌هایی را مطرح کنیم که به آن‌ها کمک کند به نیازها و احساسات دیگران پی ببرند. چنین سؤال‌هایی، آگاهی کودکان را از حالت‌هایی که دیگران درگیرشان هستند، افزایش می‌دهد. در نتیجه، کودکان نسبت به اینکه چگونه می‌توانند به دیگران کمک کنند، حساسیت بیشتری پیدا می‌کنند (شولمن و مک‌لر، ۱۹۸۵: ۵۵).

تحسین رفتارهای دوستانه کودکان، جلب توجه کودکان به حالت‌های احساسی دیگران مانند حالت صورت، بدن، و اشارات و حرکات آن‌ها در وضعیت‌های احساسی مختلف، در میان گذاشتن احساسات خود با کودکان، انجام دادن بازی‌هایی از قبیل حدس زدن احساس دیگران، ساختن صورتک‌های احساس و اجرای نمایش درباره احساسات مختلف از جمله روش‌هایی هستند که می‌توانند حساسیت کودکان را نسبت به حالات احساسی دیگران افزایش دهند. نیکوکاری نیز از جمله اعمالی است که با تحریک حس خوشحال کردن دیگران، از طرف کودکان به راحتی پذیرفته می‌شود.

پ: آموزش ارزش و معنای نیکوکاری به کودکان
وقتی کودکان دریابند که نیکوکاری و مهربانی می‌تواند باعث ایجاد تحول شود، به احتمال بیشتری این رفتار را به زندگی‌شان وارد می‌کنند. برای اینکه نیکوکاری به عنوان یک

ارزش از طرف کودکان پذیرفته شود، باید ابتدا آن را در زندگی خود در اولویت قرار دهیم و سپس آن را در زندگی کودکان تقویت کنیم. آگاهانه سرمشق نیکوکاری برای کودکان بودن، نشان دادن مصادیق عینی از عمل خیر و نیکوکاری و همچنین گفت‌وگو درباره اعمال نیک پس از انجام دادن آن‌ها، حتی اگر بسیار کوچک باشند، مانند نگهداری از کودک یک دوست، دادن نشانی جایی به یک نفر، احوال کسی را پرسیدن و ... به کودکان کمک می‌کند که درک کنند چه احساس خوبی از انجام دادن عمل نیک به انسان دست می‌دهد. کودکان با مشاهده رفتار و گفتار بزرگسالان به ارزش نیکوکاری پی می‌برند و تمایل بیشتری به انجام دادن آن پیدا می‌کنند. درباره معنا و مفهوم نیکوکاری با کودکان صحبت کنید؛ مصادیق کارهای نیک را برای آن‌ها مثال بنید و کارهای نیک آنان را تأیید و تشویق نمایید.

ت: درونی نمودن نیکوکاری در کودکان (خودانگیزخته کردن کودکان برای نیکوکاری)

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های آموزش نیکوکاری به کودکان این است که این امر به عنوان نوعی فضیلت در آن‌ها پروریده و درونی شود. درواقع، کودکان باید بیاموزند و دریابند که بر زندگی و انتخاب‌هایشان در امور مختلف، از جمله نیکی کردن و نحوه انجام دادن آن تسلط دارند و خودکفا هستند. زمانی که کودکان یاد بگیرند و تشخیص دهند که نیاز دارند به خودشان تکیه کنند، توانایی مؤثرتری به نام قدرت اراده را در خود تقویت خواهند کرد و به نوعی از دام تشویق‌های بیرونی در قبال انجام دادن کارهای نیک، رها می‌شوند. در واقع، آن‌ها با کسب ویژگی کنترل درونی یا خودکفایی در انجام دادن کار نیک، یاد می‌گیرند که در ازای کار نیک منتظر قدردانی، پاداش، تشویق و جوایز مختلف از طرف دیگران نباشند و این موضوع نشان‌دهنده رشد هوش اخلاقی در آن‌هاست.

به عبارت دیگر، آن‌ها با کسب هوش اخلاقی به این دلیل عمل نیکوکاری را انتخاب می‌کنند که می‌دانند این کار صحیح است و انجام دادن آن به خودی خود، پاداش کار است.

ت: آموزش نیکوکاری از طریق محتوای دروس مختلف
همان‌طور که می‌دانید، آموزش فضیلت‌های اخلاقی نباید به زمان‌های خاص یا دروس خاصی محدود باشد، بلکه باید این آموزش را در همه ساعات و موقعیت‌های درسی و غیردرسی در نظر گرفت. این مسئله باعث می‌شود که از جذابیت مباحث درسی مختلف به نحو مؤثری استفاده گردد و از طرف دیگر، کودکان به نقش و اهمیت ارزش‌ها و فضیلت‌ها من جمله نیکوکاری در ابعاد گوناگون و وظایف خود مطابق با نیازهای روز زندگی پی ببرند (باهنر، ۱۳۷۸: ۲۳۵).

عکس از اعظم لاریجانی

ج: آموزش نیکوکاری از طریق فعالیت‌های ادبی (نظیر قصه، شعر و نمایش)

فعالیت‌های ادبی برای رشد تفکر و پرورش ارزش‌های اخلاقی در کودک ابزار بسیار مؤثری به شمار می‌آیند. همچنین، به انسجام فکری کودک، قدرت تخیل، تمرکز و دآوری او کمک می‌کنند. عناصر ادبی گوناگونی که کودکان می‌خوانند یا می‌شنوند، تأثیری عمیق در فکر و روحیه آنان می‌گذارد و آن‌ها را برای رویارویی با مسائل رشد و معاشرت با دیگران آماده می‌سازد. نیز در درک و فهم مشکلات زندگی آن‌ها را یاری می‌دهد. برخی اندیشمندان از جمله جروم برونر، لکس، تیس و جکسون قصه‌گویی را شیوه‌ای طبیعی برای ساختن جهان می‌دانند (به نقل از علی‌اکبری، علی‌پور و نجفی، ۱۳۹۳: ۳۴). با توجه به این دیدگاه، ارائه درس‌ها و فضیلت‌های اخلاقی در چارچوب قصه، شعر و نمایش برای سازمان دادن به یادگیری‌های کودکان در حوزه نیکوکاری می‌تواند مطرح و بررسی شود. بدین ترتیب که اگر در قصه‌ها، اشعار و نمایش‌های کودکان مضامینی دربرگیرنده اعمال و پیامدهای نیکوکاری باشند، می‌توانند موجبات رشد اخلاقی و ظهور فضیلت‌های نیکوکاری را در آن‌ها فراهم سازند (بتلهایم، ۱۹۷۸).

نتیجه‌گیری

ایجاد ظرفیت‌های فضیلت‌های اخلاقی از جمله فضیلت همدلی و نیکوکاری در کودکان، می‌تواند بر تمام جنبه‌های زندگی آن‌ها در حال حاضر و نیز کیفیت روابط، حرفه، خلاقیت، مهارت‌های فرزندپروری و شهروندی‌شان در آینده تأثیر بگذارد و حتی نقش آن‌ها را در حوزه هنر، اقتصاد، ادبیات و نیز اجتماعات محلی و جامعه به‌طور کلی تحت تأثیر قرار دهد. فضیلت‌های اخلاقی از ویژگی‌های اساسی هستند که شکیبایی اخلاقی را به کودکان هدیه می‌کنند تا آن‌ها در مسیر نیکی و نیکوکاری باقی بمانند و به آنان کمک می‌کنند تا به‌صورت اخلاقی رفتار کنند.

پی‌نوشت‌ها

1. Virtue
2. Michele, Borba
3. Schulman & Mekler

منابع

۱. یوسفیان، نعمت‌الله. (۱۳۷۶). اخلاق اسلامی. جلد ۱. اداره آموزش‌های عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه. قم. چاپ اول.
۲. باهنر، ناصر. (۱۳۷۸). آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۳. محمدتقی، فلسفی. کودک از نظر وراثت و تربیت. جلد ۸.
۴. میکله، بوربا. (۱۳۹۰). پرورش هوش اخلاقی: هفت فضیلت اساسی که برای درست رفتار کردن باید آموخت. ترجمه فیروزه کاوسی. تهران: رشد.
۵. علی‌اکبری، مهناز؛ علی‌پور، احمد و درنجفی شیرازی، مهناز. (۱۳۹۳). اثربخشی قصه‌گویی بر هوش اخلاقی کودکان دختر پیش‌دبستانی اصفهان. دوفصلنامه علمی - پژوهشی شناخت اجتماعی. سال سوم. شماره ۲. پیاپی ۶. پاییز و زمستان ۱۳۹۲.
6. M.schulman and M. Mekler, (1985), Bringing up a moral child, Reading, Mass: Addison-Wesley.